

УДК 376.68:5:378.147

Т.А. Шмоніна, О.Ю. Свистунов

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет***АКАДЕМІЧНА АДАПТАЦІЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ДО
ВИВЧЕННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН У ВНЗ УКРАЇНИ**

У статті проаналізовано проблему адаптації іноземних студентів до вивчення природничих дисциплін у вищих навчальних закладах України. Вказано на її важливість для отримання вищої освіти й формування високого рівня професійної компетентності іноземних студентів. Розкрито головні особливості й шляхи академічної адаптації іноземних студентів в Україні. Розглянуто академічну адаптацію іноземних студентів до вивчення природничих дисциплін як сукупність лінгвістичної адаптації, адаптації до більш високого ступеня освіти й адаптації до вітчизняної системи освіти.

Ключові слова: іноземні студенти, адаптація, навчання, природничі науки, вищі навчальні заклади.

Вступ. Проблема вдосконалення системи підготовки фахівців для зарубіжних країн набуває сьогодні особливого значення з урахуванням сучасних тенденцій розвитку вищої освіти. Адаптація іноземних студентів до освітнього середовища вищих навчальних закладів України є однією з головних ланок якісної освіти. Оскільки більшість іноземних студентів обирають медичний та інженерно-технічний профілі навчання в Україні, то особливо гостро стає питання про адаптацію іноземних студентів до вивчення природничих дисциплін у ВНЗ України.

Педагогічні дослідження в галузі підготовки іноземних студентів до навчання у ВНЗ України досліджуються багатьма науковцями (Балакірян К.С., Булгакова Н.Б., Гонзалес В., Дементьева Т.І., Іванова М.О., Паскаль Е., Рибаченко Л.І., Сладких І.А., Суригін О.І., Тарасенко В.І., Хаткова Л.В., Шмоніна Т.А. та ін.). Проблеми адаптації іноземних студентів має багатоаспектний характер і досліджується у багатьох наукових сферах (Аршавський В.В., Буєва Л.П., Вільдавський Л.М., Горошидзе Г.А., Губенко О.В., Зінонос Н.О., Єршова Н.А., Корель Л.В., Лебедєва В.І., Леонтєва О.М., Мілославова І.А., Мушарапова І.Л., Ротенберг В.С., Свиридов М.О., Ху Жунсі та ін.).

Проте проблема адаптації іноземних студентів до вивчення природничих дисциплін у ВНЗ України зі зростаючою з кожним роком кількістю іноземних студентів в Україні набуває актуальності і потребує більше уваги з боку науковців.

Формулювання мети статті та завдань. Мета та завдання статті полягають у виявленні основних проблем і визначенні шляхів адаптації іноземних студентів до вивчення природничих дисциплін у ВНЗ України, а також її значення для здійснення ефективної фахової підготовки іноземних студентів в Україні.

Виклад основного матеріалу статті. Проблема адаптації передбачає дослідження біологічних, фізіологічних, соціальних, психологічних та дидактичних особливостей цього процесу. Жоден з видів адаптації не існує окремо, а розглядається в системі з іншими видами. Проблеми адаптації розглядаються філософією, фізіологією, соціологією, педагогікою та іншими науками. В цілому адаптація трактується як процес та результат встановлення співвідношень між особистістю та оточуючим середовищем, як особлива форма відображення людиною систем

зовнішнього та внутрішнього середовища, що полягає у тенденції до встановлення з ними динамічної рівноваги [1, 3].

Розвиток особистості в процесі адаптації у відносно стабільному середовищі відбувається через проходження трьох фаз: адаптації, індивідуалізації та інтеграції [2]. *Адаптація* передбачає активне засвоєння норм і цінностей групи і виступає як рівень зовнішнього опанування відповідними формами і засобами діяльності. Об'єктивна необхідність максимально адаптуватися у колективі досягається за рахунок суб'єктивно пережитих втрат деяких своїх індивідуальних відмінностей. Фаза *індивідуалізації* викликана протиріччям між досягнутим результатом адаптації та незадоволеною на першому етапі потребою індивіду у максимальній персоналізації. На цій фазі збільшується пошук засобів і способів для прояву своєї індивідуальності. *Інтеграція* – заключна фаза адаптації, що де термінується суперечностями між потягом суб'єкта бути ідеально представленим у спільноті своїми особливостями і значущими для нього відмінностями з одного боку, і необхідністю групи прийняти, схвалити тільки ті індивідуальні особливості, що їй імпонують та відповідають її цінностям – з іншого [3, с. 25].

Ефективною адаптацією особистості є різновид адаптації, при досягненні якої особистість задовольняє мінімальним вимогам суспільства. У процесі адаптації активно змінюється як особистість, у якої виникають нові внутрішньоособистісні утворення, що сприяють подальшому розвитку людини, так і середовище, що набуває характер адаптивного середовища.

В рамках нашого дослідження ми розглядатиме адаптаційний процес іноземних студентів лише з педагогічної точки зору і аналізуватиме лише академічну адаптацію, в основі якої лежить процес пристосування до нової освітньої системи вищого навчального закладу, її організаційних, методичних та педагогічних принципів, нормативів і стандартів, до студентських форм колективного життя. Період адаптації, пов'язаний зі зміною колишніх стереотипів, може на перших порах обумовити і порівняно низьку успішність та труднощі у спілкуванні. У деяких студентів формування нового стереотипу проходить стрибками, у інших – плавно. Безумовно, особливості такої перебудови пов'язані з характеристиками типу вищої нервової діяльності, однак зовнішні фактори впливу освітньо-педагогічного середовища тут мають вирішальне значення [4]. Оскільки в період навчання закладаються основи професіоналізму, формується потреба і готовність до неперервної освіти у мінливих умовах, особливо важливо, щоб студенти активно включалися в процес набуття знань, усвідомлювали, що результати їх навчальної діяльності становляться особистісним надбанням.

При вступі до вищого навчального закладу відбувається зміна середовища життєдіяльності людини, умов та форм організації освітнього процесу, тому особливу вагомість набувають адаптаційні процеси. Вони вимагають активізації всіх механізмів адаптації, що відбувається на фізіологічному, соціальному, психологічному та дидактичному рівнях.

Однією з умов якісної підготовки іноземних громадян у ВНЗ України є їхня адаптація до вивчення природничих дисциплін, що є спільними для всіх напрямів підготовки і забезпечують сталий розвиток суспільства.

Академічна адаптація іноземних студентів до вивчення природничих дисциплін включає в собі пристосування студента до незнайомої системи навчання, пристосування до характеру, змісту та умов організації навчального процесу; до засвоєння великого об'єму знань, аналізу наукового матеріалу нерідною мовою; засвоєння норм та правил професійної середовища; формуванню у студентів навичок самостійної навчальної та наукової роботи.

Адаптацію слід розглядати як комплексну педагогічну програму, успішність якої визначається багатьма параметрами та критеріями, що дозволяє поліпшити якість навчання іноземних студентів та досягти найкращих академічних результатів з найменшими негативними наслідками.

Кожна країна має свою специфіку в галузі освітніх послуг, що часто є перешкодою для швидкого занурення іноземних студентів до навчального процесу і якісного засвоєння тієї чи іншої навчальної дисципліни. Адаптація іноземних студентів до нових методів і форм навчання є основним фактором, що визначає ефективність навчального процесу в цілому.

Академічна адаптація іноземних студентів є процесом складним і багатоплановим, що складається з наступних аспектів:

- лінгвістична адаптація, що є природним бар'єром, і подолання якої буде першим кроком до успішного навчання;
- адаптація до переходу на більш високий ступінь освіти, тобто до самого навчально-виховного процесу у ВНЗ;
- адаптація до вітчизняної системи освіти.

Академічна адаптація передбачає необхідність пошуку такого змісту, форм, методів навчально-виховної роботи, за допомогою яких викладачі ВНЗ змогли б попереджати, пом'якшувати й усувати негативні наслідки дезадаптації, і в той самий час прискорювати процес професійної адаптації студентів. Академічна успішність, громадська та наукова активність є показниками успішної адаптації іноземних студентів. Навпаки байдужість, знеохота, неуспішність, відсутність інтересу з боку студента говорять про труднощі адаптаційного періоду.

На нашу думку процес адаптації іноземних студентів до вивчення природничих дисциплін у ВНЗ включає в собі такі складові, як лінгвістична адаптація, адаптація до більш високого рівня освіти, адаптація до вітчизняної системи освіти. Лінгвістична адаптація є дуже важливою і значущою саме для іноземних студентів, адже вони відчують потужний мовний бар'єр на початку навчання в Україні. Успішність лінгвістичної адаптації іноземних студентів беззаперечно визначає якість природничо-наукової підготовки у ВНЗ. Адаптація до більш високого рівня освіти притаманна не лише іноземним студентам, але також і вітчизняним. Проте вступ до ВНЗ для будь-якого студента є новим етапом в його житті і для успішного навчання вимагає певних навичок і самоорганізації. Потреба в адаптації до вітчизняної системи освіти виникає з причин різниці в освітніх системах і навчальних програмах України та країн, з котрих приїждять іноземні студенти для отримання вищої освіти, що створює дискомфорт для іноземців. Цей вид адаптації є одним з суттєвих факторів, що забезпечує подальшу успішність навчання іноземних студентів. Слід зазначити, що академічна адаптація іноземних студентів має проходити з дотриманням певної етапності.

Лінгвістична адаптація:

- ✓ вивчення найважливішої термінології з дисципліни та граматичних конструкцій, що найчастіше вживаються в контексті даної дисципліни (що складається з чого (что состоит из чего), що входить до складу чого (что входит в состав чего), де знаходиться що (где находится что), що виконує яку функцію (что выполняет какую функцию), що

вимірюється в чому (что измеряется в чем), що вимірюється за допомогою чого(что измеряется с помощью чего) тощо). На цьому етапі необхідно досягти правильної вимови термінів, їх легке читання й упізнавання на слух, а також вірного використання мовних конструкцій;

✓ аудіювання – одне з найскладніших умінь у процесі вивчення природничих дисциплін для іноземців. Студенти мають навчитися швидко розпізнавати терміни, в тому числі близькі за звучанням, але різні за значенням (нефрон – нейрон (нефрон – нейрон), залізо – залоза (железо – железа), організми – органи – органели (организмы – органы – органеллы), вимірювання – зміна (измерение – изменение), конденсація – компенсація (конденсація – компенсація) тощо), що викликає труднощі для іноземних студентів, а також не затримуватися на їх перекладі в процесі сприйняття швидко викладеного лектором усного матеріалу. Для цього необхідно в адаптаційний період найбільш часто вживані терміни довести до автоматизму й тримати їх в активному словнику іноземних студентів. Для відпрацювання цих умінь у студентів викладачу-предметнику підготовчого факультету треба ретельно підійти до відбору необхідно достатнього мінімуму термінів, котрий студенти зможуть засвоїти впродовж навчального року;

✓ уміння ставити питання й давати розгорнуті відповіді – необхідні навички в процесі адаптації іноземних студентів до навчання у ВНЗ;

✓ уміння здогадуватися значення незнайомих слів за контекстом є вкрай необхідним для іноземних студентів. За час навчання на підготовчому факультеті іноземні студенти мають засвоїти навчальний матеріал з природничих дисциплін (фізика, хімія, біологія), що розрахований на декілька шкільних років для українських студентів за один неповний навчальний рік, фактично за 6-7 місяців. Зрозуміло, що за такий короткий термін неможливо оволодіти усією необхідною термінологією в достатній мірі. Тому в адаптаційний період іноземні студенти мають навчитися в процесі читання навчально-наукових текстів з природничих дисциплін без допомоги словника розуміти значення незнайомих для них слів і складати загальну інформаційну картинку;

✓ уміння виділяти головне з тексту є дуже корисною і необхідною навичкою при підготовці до навчання у ВНЗ. Для іноземних студентів це має особливе значення, адже вони витрачають більше часу на опрацювання навчального матеріалу ніж вітчизняні студенти.

Адаптація до більш високого рівня освіти:

✓ уміння конспектувати нерідною мовою є необхідною навичкою для навчання у ВНЗ, проте для іноземних студентів освоїти конспектування впродовж навчання на підготовчому факультеті майже неможливо. Однак початкові навички з цього виду навчальної діяльності можна сформулювати за допомогою систематизації матеріалу, складання таблиць, схем, фреймових моделей. Все це є дуже актуальним в процесі вивчення саме природничих дисциплін;

✓ уміння вірно записувати короткі умови завдань є запорукою успішного вирішення будь-якої фізичної задачі. Розв'язанню завжди передують підготовчий етап, котрий полягає в аналізі тексту задачі, виділенні даних і шуканої величини, а також знаходженні залежності між цими величинами. Результатом такого аналізу є процес оформлення короткого запису умови. За вмінням грамотно складати короткі умови

викладач може зробити однозначний висновок про те, чи зрозумів студент текст завдання чи ні. Оскільки умовні позначення фізичних величин в різних країнах збігаються, подальше аналітичне рішення і отримання чисельної відповіді у більшості іноземних студентів особливих труднощів не викликає. Необхідно відзначити, що з аналізом текстів завдань студенти справляються набагато легше, якщо на етапі раннього введення дисципліни самі тексти завдань будуть адаптовані до загального рівня мовної підготовки студентів. Таким чином, формування навичок складання коротких умов фізичних задач є необхідною умовою академічної адаптації іноземних студентів;

✓ засвоєння великої кількості навчального матеріалу – це труднощі, з якими іноземні студенти стикаються в процесі навчання у ВНЗ, адже вони витрачають значно більше часу на опрацювання нової інформації ніж українські. Крім того, в процесі вивчення природничих дисциплін іноземні студенти мають засвоїти величезну кількість нових слів і термінів. Тому, навички, отримані в процесі початкової лінгвістичної адаптації стають в нагоді під час подальшої освіти і допомагають поступово звикнути до опрацювання великої кількості інформації. Під час адаптаційного навчання на підготовчому факультеті кількість інформаційного матеріалу з природничих дисциплін має поступово збільшуватися і ускладнюватися;

✓ Спрямування на самоосвіту. Постійне вдосконалення процесу навчання іноземних студентів на підготовчому факультеті пов'язано з пошуком шляхів формування здатності швидко орієнтуватися в потужному потоці інформації, адаптуватися до сприйняття матеріалу на нерідній мові і творчо застосовувати отримані знання. У зв'язку з цим зростає роль процесу самоосвіти студентів, успішна реалізація якого також безпосередньо пов'язана з адаптаційними процесами. Зокрема, для організації самостійної діяльності на факультеті підготовки іноземних громадян ХНАДУ використовуються елементи дистанційного навчання за допомогою дистанційної платформи Moodle. З цією метою по всіх базових дисциплін, що викладаються студентам, створені дистанційні курси. Мета цих курсів – правильно організувати самостійну роботу студентів в позааудиторний час, систематизувати знання, отримані в аудиторії, створити комфортні умови для самостійної роботи. Така адаптація студентів-іноземців в освітнє середовище дозволяє не тільки істотно підвищити ефективність процесу самоосвіти, але також і управляти цим процесом;

✓ наукова діяльність є особливістю вищої освіти. Саме в цей період знання студентів вже знаходяться на достатньому рівні для відкриттів і винаходів. Але для більш успішної реалізації наукової діяльності розпочинати її слід ще до вступу у ВНЗ. Так, на підготовчому факультеті для іноземних студентів ХНАДУ проводяться щорічні студентські конференції, мета яких не наукові відкриття, а саме залучення іноземців до світу науки й адаптація їх до університетського рівня освіти;

✓ робота з професійною науковою літературою, як необхідний елемент самостійної роботи студентів, потребує певних умінь і навичок, котрі знаходяться в безпосередній залежності від успішної лінгвістичної адаптації, а також володіння багатим словниковим запасом, чим іноземні студенти не можуть похвалитися. Проте за умов добре поставленої роботи з адаптації іноземних студентів до складних наукових текстів можна досягти добрих результатів. Так, поступове ускладнення текстів, різноманітні завдання й

вправи, що передують тексту та слідує після нього, дозволяють підготувати студентів до читання й опрацювання неадаптованої професійної наукової літератури. Щоб навчити студента орієнтуватися в науковому тексті на підготовчому факультеті вдаються до використання на сторінках підручників електронних посилань у вигляді QR-кодів, які служать своєрідним путівником до викладеного матеріалу і є спеціальними опорними елементами при вивченні такої літератури. Зміст таких посилань визначається контекстом навчального матеріалу, прочитаного студентом в даний момент і що вимагає з точки зору викладача спеціального опрацювання. Це може бути навчальна презентація, пояснення, ресурс з Інтернету або посилання на електронний словник. Доступ до таких посилань здійснюється за допомогою програмного й апаратного забезпечення смартфона або персонального комп'ютера, що є в розпорядженні у більшості студентів. Такий вид адаптації текстів наукового змісту дозволяє студентам поетапно переходити до роботи з неадаптованою фаховою літературою;

✓ виконання лабораторних робіт. Сучасний рівень підготовки майбутніх фахівців вимагає розвитку у них дослідницьких навичок роботи. Такі навички на підготовчому факультеті студенти набувають в ході виконання лабораторних робіт. В процесі виконання роботи студенти повинні перевірити основні фізичні (наприклад) закономірності явищ, познайомитися з методами вимірювань і правилами обробки результатів вимірювань, навчитися поводитися з науковою апаратурою. Особливу увагу перед виконанням роботи слід приділити вивченню термінологічного апарату досліджуваної теми, а також розумінню теоретичної частини, оскільки процес виконання роботи вимагає чіткої взаємодії викладача та групи студентів, що виконують роботу. З цією метою студенти здають допуск до лабораторної роботи.

На початкових етапах виконання роботи студенти знайомляться з обладнанням, приладами. Наступний етап виконання роботи – складання та налагодження експериментальної установки. Після перевірки установки викладачем, студенти приступають до виконання роботи. У процесі перевірки шуканої залежності заповнюється таблиця, робляться необхідні розрахунки. За підсумками лабораторної роботи студенти формують звіт і роблять висновки. Заключний етап – захист лабораторної роботи – проводиться на наступному занятті і включає в собі такі елементи:

- а) співбесіда з експериментальної частини роботи;
- б) обговорення результатів виконання роботи;
- в) відповіді студентів на контрольні питання, наявні в методичних вказівках до лабораторних робіт.

Як показує досвід, дотримання всіх етапів проведення лабораторних робіт є адаптаційним чинником при виконанні робіт практичного характеру, що є невід'ємною часткою вивчення всіх природничих дисциплін. Лабораторні роботи сприяють розвитку у студентів дослідницьких навичок і вчать самостійно робити правильні висновки;

✓ уміння формулювати й висловлювати особисту думку, брати участь в обговоренні наукових проблем з вільним використанням наукової термінології є показником успішної адаптації іноземних студентів до навчання у ВНЗ.

Адаптація до вітчизняної системи освіти:

✓ адаптація до інших методів і форм навчання. Студенти з різних країн мають різний індивідуальний і національно-специфічний досвід навчальної діяльності. Кожен студент сприймає нові, незвичні для нього методики і форми навчання по-своєму й проходить свій шлях адаптації. Це особливо відчувається в полінаціональних групах. Окремі студенти не вміють робити схеми, складати розповіді за планом, не мають навичок робити малюнки (студенти з ісламських країн) тощо. Нові, незвичні для студентів види навчальної діяльності викликають труднощі на початку навчання, і студенти потребують певного часу на їх опанування. Підготовчі факультети в цьому випадку дуже добре виконують цю пропедевтичну функцію;

✓ адаптація до нових умов організації навчального процесу, що існують в Україні, передбачає поступове включення студентів до навчального середовища з його нормами, вимогами і цінностями. Навчання в нових умовах, за новими правилами і з іншою організацією вимагає від студентів переосмислення раніше складених поглядів і уявлень. Успішне управління навчально-виховним процесом для іноземних студентів є невід'ємною часткою розв'язання завдання адаптації.

Висновки. З вищенаведеного можна зробити висновок про необхідність створення ряду умов адаптогенного характеру широкого спектру дії для оптимізації адаптації іноземних студентів до навчального процесу у вищій школі України. Застосування адекватних форм і методів навчання, використання адаптованої навчальної літератури, формування у студентів певних умінь і навичок дозволяє пом'якшити адаптаційний період і полегшити процес засвоєння природничих дисциплін, що в свою чергу підвищує якість їхньої подальшої природничо-наукової підготовки.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в пошуку шляхів індивідуалізації адаптаційних процесів іноземних студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Педагогическая энциклопедия / [глав. ред. А. И. Каирова]. – М. : Сов. энцикл., 1988. – Т.3. – 880 с.
2. Петровський А.В. Психологія : [ученик для студентів вищих навчальних закладів] / А.В. Петровський, М.Г. Ярошевський. – 9-е изд., стер. – М. : Академия, 2009. – 500, [1] с. – (Высшее образование. Классическая учебная книга) (Classicus).
3. Зінонос Н.О. Педагогічні умови адаптації студентів-іноземців до вивчення природничо-математичних дисциплін у вищих навчальних закладах : дис. к. пед. н. : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н.О. Зінонос – Кривий Ріг – 2015. – 265 с.
4. Столяренко Л.Д. Социальная психология / Л.Д. Столяренко, С.И. Самыгин. – Ростов н/Д : Ozon.ru, 2009. – 480 с.

Shmonina T.A., Svistunov A.U.

Kharkov National Automobile and Highway University

ACADEMIC ADAPTATION OF FOREIGN STUDENTS TO STUDY NATURAL DISCIPLINES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTES OF UKRAINE

The problem of foreign students' adaptation to the study of natural disciplines in higher educational institutes of Ukraine is analyzed in the article. It is indicated on its importance for the higher education and forming of high level of professional competence of foreign students. Main features and ways of academic adaptation of foreign students in Ukraine are exposed. Academic adaptation of foreign students to the study of natural disciplines inclusive students' adaptation to the unknown for them system of education, adaptation to character, maintenance and conditions of organization of educational process; adaptation to learning of high quantity of knowledge, to analysis of scientific material by an unnative

language; learning of norms and rules of professional environment; to forming for the students of skills of independent educational and scientific work. Academic adaptation of foreign students is considered to the study of natural disciplines as totality of linguistic adaptation, adaptation to the higher level of education and adaptation to the system of educating in Ukraine.

The row of conditions with adaptive character that has wide spectrum of action for optimization of adaptation foreign students to the educational process at higher school of Ukraine is underlined. It is marked that application of adequate forms and methods of training, use of the adapted educational literature, forming for the students of certain abilities and skills allows to soften an adaptation period and to facilitate the process of mastering natural disciplines, that in turn improves quality their further naturally-scientific preparation.

Key words: foreign students, adaptation, training, natural sciences, higher educational institutes.

Т.А. Шмонина, А.Ю. Свистунов

Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет

АКАДЕМИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ К ИЗУЧЕНИЮ ЕСТЕСТВЕННЫХ ДИСЦИПЛИН В ВУЗАХ УКРАИНЫ

В статье проанализирована проблема адаптации иностранных студентов к изучению естественных дисциплин в высших учебных заведениях Украины. Указано на ее важность для получения высшего образования и формирования высокого уровня профессиональной компетентности иностранных студентов. Раскрыты главные особенности и пути академической адаптации иностранных студентов в Украине. Рассмотрена академическая адаптация иностранных студентов к изучению естественных дисциплин как совокупность лингвистической адаптации, адаптации к более высокому уровню образования и адаптации к отечественной системе образования.

Ключевые слова: иностранные студенты, адаптация, обучение, естественные науки, высшие учебные заведения.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Шмоніна Тетяна Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри природничих і гуманітарних дисциплін Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.

Коло наукових інтересів: проблеми методики викладання природничих дисциплін іноземним студентам.

Свистунов Олексій Юрійович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри природничих і гуманітарних дисциплін Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.

Коло наукових інтересів: методика викладання фізики, навчальний фізичний експеримент, методика навчання іноземних студентів.